

11 Top- en breedtesport: een siamese tweeling?

Maarten van Bottenburg

(W.J.H. Mulier Instituut - Centrum voor sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek)

11.1 Inleiding

In de beginperiode van de georganiseerde wedstrijdsport, eind negentiende eeuw, kon het onderscheid tussen top- en breedtesport nog nauwelijks worden gemaakt. Toen de sport een grotere schaal kreeg en intern differentieerde, ontwikkelde zich echter een mondiaal competitiestelsel die de sportbeoefening op uiteenlopende niveaus mogelijk maakte, en raakten topsport en breedtesport van elkaar gescheiden. Enkel door het toegepaste selectiemechanisme raakten de jongste sporters op het laagste niveau in de kleinste dorpjes verbonden met de topsporters die tijdens de Olympische Spelen furore maakten. Dit principe van selectie en competitie was voorheen zo dominant dat de hele sportwereld kon worden voorgesteld als een piramide met een brede onderlaag en een spits toelopende top. Het bracht Pierre de Coubertin ertoe te stellen dat uit iedere duizend sportbeoefenaars honderd uitblinkers voortkomen, waaruit weer één topsporter resulteert (Lenk 1974).

De piramide is in de loop van de twintigste eeuw als voorstelling van de sportwereld incompleet geworden. Zoals Frank Pfetsch in 1975 al opmerkte, bestaat de piramide (in de wedstrijdsport) nog wel, maar heeft de differentiatie van de sportwereld hieraan nieuwe gebouwen met een andere vorm toegevoegd (Pfetsch 1975). Vond de sportbeoefening op het Europese vasteland aanvankelijk voornamelijk plaats in verenigingsverband, na 1945 kwamen andersoortige organisatorische verbanden op. Ook nam de ongebonden sportbeoefening buiten de sportvereniging en andere organisaties een grote vlucht. Die ontwikkeling heeft de relatie tussen top- en breedtesport in een aantal opzichten problematischer en zwakker gemaakt. Veel mensen sporten tegenwoordig zonder de ambitie te hebben om door te groeien naar een hoger niveau en zonder dat zij daarvoor zouden kunnen worden geselecteerd. Dit geldt voor een groot deel van het toenemende aantal senioren dat aan sport doet. Ook gaat het op voor die talrijke mensen die vanuit een heel andere waardenoriëntatie sport beoefenen. Voor mensen die aan fitness-sporten (zoals aerobics) of avontuursporten (zoals carving of rafting) doen, zijn gezondheid, fitheid, spanning en gezelligheid dominante motieven en niet het verbeteren van de eigen prestatie of triomferen over anderen (Bette 1985; Crum 1992; Antonissen 2000).

Evenmin kan de topsport tegenwoordig nog worden gezien als louter het verlengstuk van de breedtesport. Weliswaar zijn alle topsporters afkomstig uit de breedtesport en spelen zij nagenoeg volgens dezelfde spelregels als de laagste niveaus in de wedstrijdsport. Toch heeft de topsport zich ontwikkeld tot een relatief autonome

wereld, die volgens andere principes functioneert dan de breedtesport. Onder invloed van de globalisering, commercialisering en mediatisering wordt het selecteren en presteren letterlijk en figuurlijk op de spits gedreven. Het behalen en handhaven van een positie aan de top is in de tegenwoordige internationale concurrentiestrijd in de meeste sporten alleen realistisch wanneer de topsportbeoefening als een primaire tijdsbesteding, deels beroepsmatig, wordt benaderd. De topsport krijgt hierdoor een eigen dynamiek. Zij komt qua niveau steeds verder af te liggen van wat gewone stervelingen kunnen realiseren, wat kan leiden tot zowel bewondering als vervreemding (Wann 2001). Ook doen zich in de topsport ontwikkelingen voor die niet of in veel mindere mate in de breedtesport voorkomen: overbelasting, grensmanipulatie, toenemende kosten en een sterke afhankelijkheid van media en commercie (Bette 1985; Digel 1995; Hägele 1997). Zo overheerst onder (Zwitserse) burgers thans eerder het gevoel dat breedtesport en topsport nog maar weinig met elkaar van doen hebben, dan dat beide samenhangen en een eenheid vormen (Lamprecht en Stamm 2000).

Ondanks deze uiteenlopende ontwikkeling wordt de relatie tussen topsport en breedtesport in het sportbeleid over het algemeen als tamelijk onproblematisch voorgesteld. Zo gaat het Internationaal Olympisch Comité (IOC), in het verlengde van de woorden van Pierre de Coubertin, uit van de zogenoemde 'double pyramid theory'. Volgens deze theorie brengen duizenden sportbeoefenaars een paar Olympische kampioenen voort, terwijl deze kampioenen door hun rolmodel weer duizenden mensen stimuleren om één of andere vorm van sport te gaan beoefenen (IOC 2000). Ook in het Nederlands sportbeleid klinkt deze theorie door. Volgens het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (vws) kan de topsport niet bestaan zonder de aanwas en ontwikkeling van nieuw talent binnen verenigingen uit de breedtesport. Omgekeerd heeft de breedtesport behoefte aan topsport, vooral vanwege de vermeende aantrekkingskracht van topsportprestaties op de jeugd (vws 1999). Gemeenten besteden aandacht aan zowel breedtesport als topsport vanuit de gedachte dat beide "onlosmakelijk verbonden zijn en elkaar onderling versterken" (Gemeente Tilburg 2001). Zo ook ziet NOC*NSF (2001a) (Nederlands Olympisch Comité*Nederlandse Sport Federatie) de topsport als vlaggenschip en de breedtesport als dragers en bakens van de sport.

De genoemde 'double pyramid theory' gaat uit van een harmonieuze samenhang en positieve wederzijdse beïnvloeding en negeert daarmee dat er ook – en wellicht in toenemende mate – spanningen kunnen optreden tussen top- en breedtesport. Moet een zwembad worden ingericht als wedstrijdbad of als subtropisch zwemparadijs? Moet de kunstijsbaan worden vrijgegeven voor de training van een selecte groep topsporters dan wel voor alle recreanten? Moet al in de jongste elftallen op talent worden geselecteerd of alleen bij hogere leeftijdsgroepen? Kan een beleid gericht op een verdere differentiatie van de sportbeoefening haaks komen te staan op een beleid gericht op meer topsportsuccessen? Kan een beleid gericht op vroege selectie, talentontwikkeling en een prestatimentaliteit op gespannen voet komen te staan met een beleid gericht op massale lichaamsbeweging bij jong en oud ter bevordering van de gezondheid?

Om op dergelijke vragen een onderbouwd antwoord te kunnen geven, is eerst meer fundamentele kennis nodig over de precieze relatie tussen topsport en breedtesport. Dit hoofdstuk heeft als doel deze kennis te vergroten op grond van een literatuurstudie en aanvullende empirische analyses. Hierbij zal de ‘double pyramid theory’ als vertrekpunt worden genomen. Deze theorie veronderstelt enerzijds een ‘aanvoerfunctie’ van de breedtesport en anderzijds een ‘aanjaagfunctie’ van de topsport. Dit hoofdstuk is erop gericht om na te gaan in hoeverre beide functies opgeld doen. Eerst zal in 11.2 de aanvoerfunctie van de breedtesport worden besproken. Vervolgens komt in 11.3 de aanjaagfunctie van de topsport aan de orde. Wat de aanvoerfunctie betreft, zal worden onderzocht of de omvang en aard van de breedtesport van invloed is op het topsportsucces en topsportpubliek. Wat de aanjaagfunctie betreft, zal worden nagegaan of de media-aandacht voor topsport leidt tot meer sportbeoefening en of een aansprekend kampioenschap mensen inspireert om de betreffende tak van sport te gaan beoefenen terwijl zij dat eerder niet deden.

11.2 De aanvoerfunctie van de breedtesport

Onbetwist en helder is dat de topsport afhankelijk is van de breedtesport. De breedtesport zorgt voor de continue opleiding van talent en aanvoer van nieuwe topsporters. Bovendien gaat er van breedtesport een innovatieve kracht uit. Steeds opnieuw komen vanuit de breedtesport nieuwe sporten tot ontwikkeling, zoals de laatste decennia beachvolleybal, mountainbiken en snowboarden. Deze sporten beginnen in het klein en op een laag beoefeningsniveau. Na verloop van tijd bereiken deze sporten een steeds breder en hoger niveau en groeien uiteindelijk uit tot een volwaardige sport, met breedte- en topsportniveau. Kortom: zonder breedtesport geen topsport, terwijl breedtesport zonder topsport wel denkbaar is. Maar over de vraag op welke wijze en in welke mate de breedtesport op de topsport effect uitoefent, is nog weinig bekend. Hier zullen aan de hand van bestaande en nieuwe gegevens twee effecten worden geanalyseerd: de invloed van de breedtesport op topsportsucces en de invloed van de breedtesport op het topsportpubliek.¹

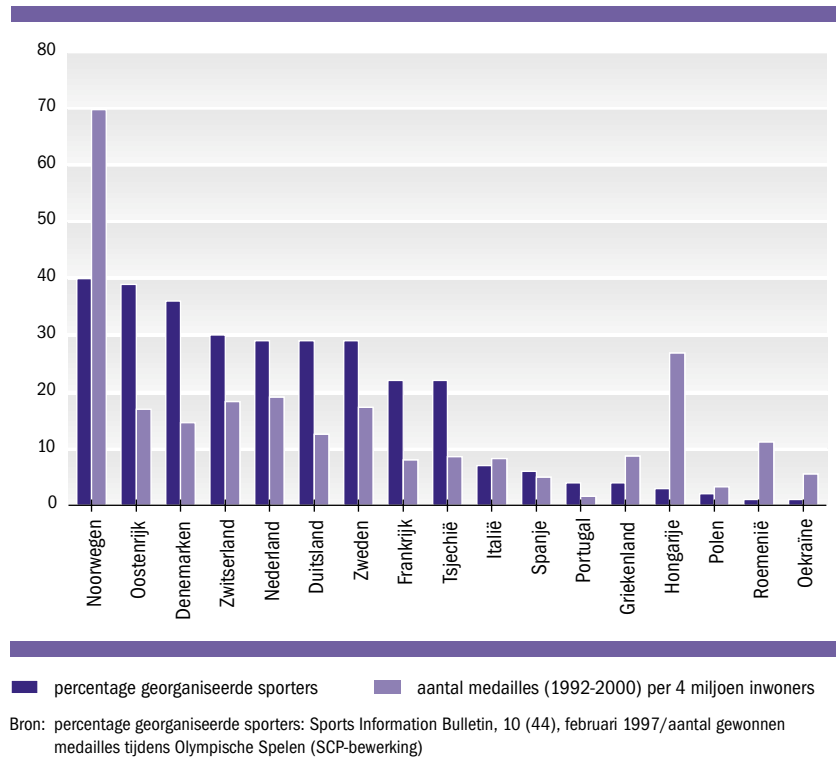
Omvang van de breedtesport en topsportsucces

De breedtesport – en in het bijzonder de sportvereniging – is een kweekvijver voor de topsport. Dankzij sportvoorzieningen en sportorganisaties kunnen mensen naar eigen mogelijkheden en inzichten gaan sporten. Een deel van deze sporters richt zich op de georganiseerde wedstrijdsport, met deskundig kader en toegesneden accommodaties. Een aantal hiervan blijkt talentvol, en een fractie daarvan haalt de top.² Aannemelijk is dat de omvang en aard van de breedtesport mede de doorstroming naar de top en de omvang van topsportsucces beïnvloedt. De vraag hier is hoe sterk dit verband is, hoe ver dit reikt en of er een rechtstreeks verband bestaat tussen de omvang van de breedtesport in een land en het topsportsucces dat dit land behaalt. Neemt de kans op topsportsucces voor een land toe naarmate er meer aan sport wordt gedaan, op welk niveau en in welke tak van sport dan ook?

Hoewel een verband tussen omvang van de sportbeoefening en omvang van het sportsucces voor de hand ligt, is hierover nauwelijks cijfermateriaal voorhanden. De reden hiervan is het gebrek aan internationaal vergelijkbare gegevens. Deze gegevens komen wel in toenemende mate beschikbaar. Ten eerste zijn er van steeds meer (Europese) landen ledentallen van de sportorganisaties bekend. Ten tweede is op initiatief van het Italiaans Olympisch Comité (CONI) en UK Sport het zogenoemde COMPASS-project gaande (zie <http://w3.uniroma1.it/compass>). De activiteiten van COMPASS hebben ertoe geleid dat een aantal kengetallen uit het survey-onderzoek naar georganiseerde en ongebonden sportparticipatie voor een aantal landen vergelijkbaar is geworden. Met behulp van beide typen gegevens is het mogelijk de eerdergenoemde vraag gedeeltelijk te beantwoorden en meer te zeggen over de relatie tussen breedtesport en topsport.

Figuur 11.1 geeft per land gegevens over het percentage georganiseerde sporters op de totale bevolking en het aantal Olympische medailles dat in de periode tussen 1992 en 2000 is gewonnen. Dit overzicht blijft beperkt tot Europese landen waarvan gegevens over het percentage georganiseerde sporters bekend en vergelijkbaar is. De samenhang tussen het percentage georganiseerde sporters en het aantal medailles per miljoen inwoners blijkt significant te zijn (correlatiecoëfficiënt = .535, sign. .007). Het aantal medailles dat een land tijdens Olympische Spelen wint, is dus mede afhankelijk van het aantal georganiseerde breedtesporters. Of, in andere woorden, naarmate het percentage georganiseerde sporters toeneemt, groeit ook de kans op een Olympische medaille. Tegelijkertijd maakt de tabel duidelijk dat er uitzonderingen zijn, zoals Hongarije, Roemenië en Griekenland, waar een betrekkelijk laag percentage sporters een relatief groot succes op de Olympische Spelen niet in de weg heeft gestaan.

Figuur 11.1 Percentage georganiseerde sporters en aantal gewonnen medailles tijdens Olympische Spelen van 1992 tot en met 2000 per 4.000.000 inwoners voor 17 Europese landen

Per tak van sport geldt vermoedelijk hetzelfde. De Nederlandse situatie ondersteunt de hypothese dat een naar *verhouding* grote omvang van de schare sportbeoefenaren de kans op internationaal topsportsucces vergroot. Sporten waarin Nederland in de afgelopen twintig jaar vrijwel continu tot de wereldtop behoort, zijn schaatsen, hockey, korfbal en – met ups en downs – voetbal. De eerste drie sporten worden in vrijwel geen enkel ander land zoveel in clubverband beoefend. Voetbal is met één miljoen beoefenaars in Nederland de grootste sport, maar dit aantal is in internationaal vergelijkend perspectief minder indrukwekkend. Duitsland kent bijvoorbeeld het zesvoudige aantal voetballers.

Afgaande op het Olympisch eremetaal dat Nederlanders in de afgelopen twee decennia behaalden, behoren naast de genoemde sporten ook zwemmen, paardensport en wielrennen tot de succesvolste Nederlandse sporten. Hiervan behoren zwemmen en de hippische sport tot de toptien van meest beoefende sporten in Nederland, maar hiervoor geldt hetzelfde als voor voetbal: groot in eigen land, klein in mondiaal perspectief. Dit laat zien dat de omvang van de georganiseerde sport-beoefening wel samenhangt met het behalen van topsportsucces, maar dat deze variabele niet allesbepalend is.

Ook voor kleinere landen en (binnen landen) kleinere sporten bestaat er kans op topsportsucces. Andere gegevens wijzen hier eveneens op: Nederland heeft meer georganiseerde tennissers dan Spanje, maar dit laatste land heeft het afgelopen decennium meer tennissuccessen behaald. Zo ook wist het Italiaanse volleybal de wereldtop te bereiken, terwijl deze sport in Duitsland meer beoefenaars in verenigingsverband kent.

Kortom, de omvang van de breedtesport is slechts één te midden van meerdere succesbepalende factoren in de topsport. Deze zijn onder te verdelen in factoren die wel en niet door het sportbeleid zijn te beïnvloeden. Tot de niet-beïnvloedbare factoren zijn de bevolkingsomvang en het bruto nationaal product te rekenen. Wel beïnvloedbaar zijn factoren zoals de aard en omvang van de overheidssteun, het talentherkenningssysteem, de individuele begeleiding van talenten en topsporters en de topsportvoorzieningen en -faciliteiten (vgl. Van Bottenburg 2000; De Bosscher en De Knop 2002; Nys 2002).

Wanneer de breedtesport in volle omvang wordt gezien en dus ook de ongeorganiseerde sport wordt meegenomen, blijkt dat de samenhang tussen sportparticipatiegraad en topsportsucces vooral afhankelijk is van de intensiteit, competitiegerichtheid en organisatiegraad van de sportbeoefening. Bij een brede definitie van sport (het percentage van de bevolking dat meer dan eens per jaar een sport beoefent) blijkt er geen significante samenhang tussen sportbeoefening en topsportsucces (Spearman-correlatiecoëfficiënt = .618; sign. 139). Wanneer alleen dat deel van de bevolking wordt meegerekend dat de sport op een intensieve en competitieve of georganiseerde wijze beoefent, blijkt deze correlatie wel significant te zijn (Spearman-correlatiecoëfficiënt = .789; sign. 035; zie tabel 11.1).

Tabel 11.1 Aard en mate van sportparticipatie en aantal medailles per miljoen inwoners naar zeven Europese landen, eind jaren negentig

land	percentage van de bevolking dat op intensieve en georganiseerde of competitieve wijze sport beoefent ^a	percentage van de bevolking dat minimaal eens per jaar sport ^a	aantal medailles tijdens OS van 1992 t/m 2000 per miljoen inwoners ^b
Finland	44	81	6,08
Nederland	26	63	4,77
Zweden	42	70	4,32
Italië	7	23	2,06
Ierland	25	64	1,94
Spanje	11	31	1,26
Groot Brittannië	22	66	1,13

a Bron: <http://w3.uniroma1.it/compass>.

b Bron: Eigen berekening.

Het verband tussen de mate van topsportsucces en de omvang van de breedtesport roept nieuwe, aanvullende vragen op. Neemt de kans op topsportsucces toe naarmate een paar sporten in een land sterk domineren en af naarmate sporters over meer sporten zijn verdeeld? Of zorgt een grotere variatie in het aanbod van sporten juist voor een grotere kans dat jongeren kunnen ontdekken wat zij het leukste vinden en waarin zij het beste zijn? Om dergelijke vragen te beantwoorden moet worden nagegaan in hoeverre een grotere mate van spreiding van sportbeoefenaren over takken van sport positief of negatief samenhangt met het aantal behaalde topsportsuccessen. De beschikbare gegevens laten een dergelijke analyse alleen voor de vijftien meest beoefende sporten in vijf landen toe. Voor deze vijf landen (Duitsland, Nederland, Frankrijk, Tsjechië en Spanje) bleek er nauwelijks enige samenhang (Pearson correlatiecoëfficiënt = .224) te bestaan tussen enerzijds de spreiding van sporters over de sportbonden die zijn aangesloten bij de nationale sportfederatie en anderzijds het aantal gewonnen Olympische medailles per miljoen inwoners in de periode van 1992 tot en met 2000 (zie tabel 11.2). Een meer gevarieerde sportdeelname staat dus nog niet garant voor successen in de topsport.

Tabel 11.2 Mate van spreiding van sporters over erkende sportbonden en aantal medailles per miljoen inwoners voor vijf landen, 1992-2000

land	standaarddeviatie (mate van spreiding van sporters over 15 meest beoefende sporten) ^a	aantal medailles tijdens OS van 1992-2000 per miljoen inwoners ^b
Nederland	2,7	4,77
Duitsland	17,3	3,14
Tsjechië	0,8	2,14
Frankrijk	5,0	2,02
Spanje	1,4	1,26

a Eigen berekeningen op basis van NOC*NSF 1999, DSB (1998) en Sports Information Bulletin 48, 1998; 50, 1999; 54, 2000.

b Bron: Eigen berekening.

Onderzoek naar jongerensport werpt een ander licht op de relatie tussen sportdeelname en topsportsucces. In het algemeen kan worden gesteld dat jongeren een zeer uiteenlopende sportvoorkeur hebben. In Nederland beoefenen jongeren samen meer dan honderd verschillende takken van sport. Dit doen zij met een sterk verschillende intensiteit en vanuit uiteenlopende redenen (Elling 2001). Verschillende onderzoeken (Patriksson 1995; Carlson 1988, 1997; Hill 1993; Engström 1993) hebben laten zien dat het inspelen op deze diversiteit niet alleen wenselijk is vanuit sportstimuleringsoogpunt, maar ook vanuit het belang van de topsport. Zij komen tot de conclusie dat een brede sportoriëntatie en daarmee een uitgestelde specialisatie de ontwikkeling van topsporters onder jonge talenten bevorderen. Veel topsporters beginnen op zeer

jeugdige leeftijd met hun sportbeoefening; vaak al voor het zevende levensjaar. De sportloopbaan begint echter overwegend met een andere sport dan die waarin zij later uitblinken. Ook blijken topsporters in de eerste jaren van hun sportloopbaan veelal meerdere sporten naast elkaar te beoefenen, voordat zij zich specialiseren in de sport waarin zij later uitgroeien tot toppers.³ Een te vroege specialisatie en professionele aanpak kan daarentegen volgens de onderzoekers een averechts effect hebben op de talentontwikkeling.

Omvang van de breedtesport en topsportpubliek

Ook op meer indirecte wijze kan de breedtesport invloed uitoefenen op de topsport. De hedendaagse betekenis van de topsport is in sterke mate gestoeld op de betrokkenheid van bedrijfsleven en media, die weer is gebaseerd op de enorme omvang van het sportpubliek. De vraag is in hoeverre de belangstelling om topsport live of via de media te volgen samenhangt met de vroegere en huidige beoefening van sport en – in het verlengde hiervan – in hoeverre de breedtesport mede de afnemersmarkt bepaalt en daarmee een belangrijk deel van de inkomsten van de topsport.

Volgens vele, overtuigende onderzoeksgegevens is er inderdaad sprake van een sterke samenhang tussen sportdeelname en andere vormen van sportbetrokkenheid. Al in de jaren vijftig wees Blücher (1956) erop dat actieve en passieve sportparticipatie niet twee gescheiden gedragvormen zijn, maar in aanzienlijke mate met elkaar zijn verweven. Dertien jaar later bevestigde een studie van Bloss (1969) deze samenhang tussen beide vormen van sportbetrokkenheid. Recent onderzoek wijst in dezelfde richting. Shank en Beasley (1998) concluderen in een studie naar Amerikaans consumentengedrag dat de sportfan en de sportbeoefenaar niet kunnen worden gescheiden. Zij vonden significante correlaties tussen het aantal uren dat mensen naar sport op televisie kijken, over sport lezen, naar sportwedstrijden toegaan en aan sport deelnemen.

De samenhang tussen 'actieve' en 'passieve' sportbeoefening bestaat zowel voor het volgen van sport in de media als voor het bezoeken van sportwedstrijden als toeschouwer. Thrane (2001) vond in een secundaire analyse van data over consumentengedrag in Denemarken, Noorwegen en Zweden dat mensen die meer aan sport doen ook vaker toeschouwer zijn bij sportwedstrijden. Irlinger (1994) vond dezelfde relatie met betrekking tot het kijken naar sport op televisie. Op grond van een enquête onder 3.000 Fransen wist hij dit verband bovendien verder te specificeren: naarmate mensen vaker sporten, en meer sporten in georganiseerd en competitief verband, blijken ze ook vaker naar sport op televisie te kijken.

Nederlandse gegevens tonen hetzelfde verband aan, zij het wat minder scherp. Een secundaire analyse van AVO-gegevens (AVO = Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek) toont aan dat het percentage van de bevolking dat sport (live of via de media) volgt hoger is onder sporters dan onder niet-sporters (tabel 11.3; zie ook tabellen 5.7 en 5.9 in § 5.2 en § 5.3). Dit percentage neemt toe naarmate mensen meer sporten beoefenen en dit in competitieverband of als lid van een sportvereniging

doen (tabel 11.3 en 11.4^a; zie ook Van den Heuvel 2000). Deze verbanden gelden zowel ten aanzien van het volgen van sport op radio en televisie als het bezoeken van sportwedstrijden. De grootste verschillen met niet-sporters zijn te vinden onder degenen die sport beoefenen in competitieverband en die vier of meer sporten beoefenen. Alle genoemde verschillen waren in de periode tussen 1983 en 1999 tamelijk constant.

Tabel 11.3 Volgen sport live en op radio/televisie, naar (vorm van) sportparticipatie, in procenten van bevolking c.q. sportende bevolking, 6-79 jaar, 1999

	bezoekt sportwedstrijden		volgt sport op radio en televisie	
	niet	wel	niet	wel
sportbeoefening	38,0	16,9	44,3	41,9
lidmaatschap sportvereniging ^a	47,5	24,8	48,8	39,7
sportbeoefening in competitieverband ^a	55,8	25,1	55,3	37,9

a Als percentage van sportende bevolking.

Bron: SCP (AVO) eigen bewerking

Tabel 11.4 Volgen sport live en op radio/televisie, naar aantal beoefende takken van sport, in procenten van sportende bevolking, 6-79 jaar, 1999

	bezoekt sportwedstrijden	volgt sport op radio en televisie
1 sport	28,8	43,1
2 sporten	34,1	41,5
3 sporten	41,9	44,1
4 of meer sporten	54,9	52,5

Bron: SCP (AVO) eigen bewerking

In aanvulling hierop kan worden gewezen op de studie van Knoppers en Elling (2001) en Elling (2002) onder 1.025 jongeren van 14 tot 21 jaar. Deze studies vonden significante correlaties tussen de eigen sportbeoefening en de sport waarnaar jongeren het meest kijken. Gecontroleerd voor geslacht, etniciteit en leeftijd bleken alleen sportbeoefening en het aantal uren sportbeoefening per week significant samen te hangen met het aantal uren dat jongeren per week naar sport kijken. Vooral jongeren die zelf veel sportten, keken ook meer naar sport op televisie.

Verschillende auteurs zijn op basis van onderzoek naar de relatie tussen sportbeoefening, het bezoeken van sportwedstrijden, het kijken naar sport op televisie en het lezen over sport tot de conclusie gekomen dat er sprake is van een sterke samenhang tussen al deze vormen van sportbetrokkenheid. Volgens Van den Heuvel (2000) is er blijkbaar een groep mensen te onderscheiden die een zeer brede sportbelangstelling aan de dag legt. Deze belangstelling uit zich in verschillende vormen van sportbeleving die elkaar niet verdringen, maar elkaar juist tot stimulans zijn. De per-

sonen die tot deze groep behoren zijn volgens hem als “omnivoren van de sport” te beschouwen. Hun sportmedia-consumptiepatroon is breed en intensief. Niet-beoefenaren kijken minder sport op televisie en zijn ook anderszins weinig bij sport betrokken.

De stelling dat “sport spectating occurs at the expense of sport participation” kan dus niet worden bevestigd (Thrane 2001: 160; Wilson 2002). Het beeld van de sportfan als een ‘luie man met overgewicht die naar sport op televisie kijkt met chips en bier binnen handbereik’ moet dan ook worden bijgesteld (Wann 2001). Volgens Van den Heuvel (2000) werkt televisiesport de passiviteit niet in de hand, zoals wel eens wordt verondersteld. Integendeel, hiervan gaat eerder een versterkend effect uit op de sportbeleving en daarmee ook op de maatschappelijke betekenis die aan sport wordt gehecht. Sportpubliek en sportbeoefenaars overlappen elkaar voor een belangrijk deel en kunnen voor een goed begrip van de ontwikkeling van de hedendaagse sport niet meer los van elkaar worden gezien (Stokvis, ter perse).

Onderzoek wijst verder uit dat mensen met en zonder sportverleden als sporttoeschouwers verschillen in hun motieven en gedragingen. Mensen die zelf hebben gesport, beschikken over meer sportieve competentie dan niet-sporters (Stokvis, ter perse). Hierdoor appreciëren ze andere elementen van de sportwedstrijden en hebben ze meer oog en begrip voor het verloop van de wedstrijd en de inspanning die de topsporters moeten leveren. Volgens Slepicka (1995) leidt deze sportervaring tot een andere beoordeling van sportwedstrijden, die van invloed is op het gedrag van toeschouwers. Onderzoek heeft volgens hem aangetoond dat de meeste raddraaiers onder de toeschouwers zelf geen sport beoefenen. Heino (2000) is dezelfde mening toegedaan en stelt dat toeschouwers zonder sportverleden eerder op zoek zijn naar sensatie dan subtiliteiten. Onderzoek door Van Bottenburg en Heilbron (1996) onder toeschouwers van zogenoemde free fights geeft hiervan een verdere fundering: degenen die zelf geen vechtsport beoefenden, verwezen vaker als motief voor hun bezoek aan de wedstrijden dat zij kwamen voor ‘bloed, agressie en geweld’, terwijl actieve vechtsporters onder de toeschouwers vaker de techniek en competitie als motief opgaven. Sportdeelname helpt, met andere woorden, om de sport te waarderen om de sport zelf.

De veelvuldig aangetoonde samenhang tussen sportbeoefenaren en sportpubliek zegt nog niets over de causale relatie tussen beide variabelen. Dat het percentage kijkers naar sport varieert met de frequentie, intensiteit, institutionalisering en het niveau van de sportbeoefening wil nog niet zeggen dat sportbeoefening belangstelling voor televisiesport oproept of dat kijken naar sport mensen motiveert om te gaan sporten (Irlinger 1994). Niettemin zijn er wel gegevens die wijzen op de richting van dit causale verband. Wat Lamprecht en Stamm (2000) concluderen voor hun onderzoek naar sportactiviteiten en sportconsumptie in Zwitserland wordt bevestigd door veel ander onderzoek (zie § 11.3): de beoefening van een sport – en dan met name in verenigingsverband of competitieverband – verhoogt de belangstelling voor deze sport, terwijl omgekeerd degene die zich in de media voor een tak van sport interesseert deze sport nog niet zelf gaat beoefenen. Interessant in dit verband is dat mensen

de sporten die zijzelf beoefenen graag meer op televisie willen zien. In Nederland vinden meisjes dat dansen, basketbal, hockey en volleybal te weinig aandacht krijgt, terwijl jongens meer aandacht bepleiten voor basketbal, vechtsport, voetbal en hockey (Knoppers en Elling 2001). In Zwitserland wijzen de antwoorden op deze vraag in dezelfde richting (Lamprecht en Stamm 2000).

Kortom: mensen die een sport beoefenen of hebben beoefend, kijken vaker naar sport op televisie, wonen vaker als toeschouwer sportwedstrijden bij en lezen frequenter over sport. Daarmee zorgt de breedtesport niet alleen continu voor de aanvoer van nieuwe topsporters, maar bepaalt zij ook mede de omvang van de afnemersmarkt van de topsport. De economie van de topsport is dus voor een belangrijk deel afhankelijk van de breedtesport. Ook de kwaliteit van het sportpubliek wordt mede bepaald door de breedtesport. Mensen die zelf hebben gesport, vooral de wedstrijdssporters in verenigingsverband, hebben meer oog en begrip voor de problemen en investeringen van topsporters en hebben meer sportspecifieke motieven om naar wedstrijden te gaan kijken.

11.3 De aanjaagfunctie van de topsport

Met het voorgaande is duidelijk geworden dat de breedtesport in verschillende opzichten de topsport mogelijk maakt en stimuleert. Geldt het omgekeerde ook? Oefent de topsport effect uit op de breedtesport en zo ja, in welke zin en in hoeverre? In de sociaal-wetenschappelijke literatuur is dit effect uitvoerig besproken voorzover het gaat om de invloed van de topsport via de media. Deze invloed van de topsport op de breedtesport met de media als *intermediair* staat in deze paragraaf centraal. Eerst komt het onderzoek naar de invloed van televisiesport op de sportbeoefening in het algemeen aan de orde, aansluitend wordt aandacht besteed aan het effect op de omvang van de breedtesport, dat uitgaat van aansprekende kampioenschappen die worden uitvergroot door de media. Andere media-effecten zijn hier buiten beschouwing gelaten, hoewel ook zij een nadere analyse verdienen. Een voorbeeld hiervan is de invloed van de televisie op de organisatie, financiering en/of regelgeving van sporten (zie bv. Whannel 1992) en op de versterking van betekenissen en interpretaties van sport (bv. Hargreaves 1986; Knoppers en Elling 2001).

Media-aandacht voor topsport en groei van de breedtesport

Doen leidt tot kijken, zo kwam in de tweede paragraaf aan de orde, maar leidt kijken ook tot doen? De onderzoeksgegevens over deze kwestie spreken elkaar tegen. Dat de topsport in toenemende mate en op indringende wijze via de massamedia bij de mensen thuis wordt gebracht, staat buiten iedere discussie. De sportmedia hebben de topsport veranderd in toeschouwersgerichte evenementen, waarin de entertainmentwaarde voor het publiek aanzienlijk aan belang heeft gewonnen. De media hebben snel ontdekt hoe invloedrijk de sport is om een massaal publiek en daarmee commercials van het bedrijfsleven aan te trekken. De prijzen van sportprogramma's zijn

in de laatste decennia van de vorige eeuw enorm gestegen en dat heeft de televisienetwerken en de sportorganisaties geen windeieren gelegd (Lobmeyer en Weidinger 1992).

Behalve dit financiële gewin heeft de toenemende aandacht van de media ook op andere manieren invloed uitgeoefend op de sport. Ten eerste brengen zij de sport selectief in beeld, waarbij topsport, mannensport, records en heroïek veel meer nadruk krijgen dan andere factoren die van belang zijn in de (breedte)sport (Coakley 1998). Ten tweede is er veel bewijsmateriaal dat de sportmedia de functie van sporthelden als rolmodel bevorderen, al is enige scepsis hierover op zijn plaats (Wann 2001). De invloed van de sporthelden laat zich zowel binnen als buiten de sport gelden en verloopt zowel onbewust (via registratie van het gedrag van topsporters door hun idolen) als bewust (door topsporters in te zetten in voorlichtings- en promotiecampagnes). Over de mate waarin van deze voorbeeldfunctie sprake is, is nog weinig bekend. Dat met name kinderen en jongeren zich spiegelen aan hun sporthelden is veelvuldig aangetoond, maar dit lijkt eerder te leiden tot gedragsversterking dan gedragsverandering (Whannel 2000). Onderkend moet bovendien worden dat de topsporters ook een negatieve voorbeeldfunctie kunnen hebben, zoals bij dopinggebruik, 'professionele overtredingen', contractbreuk en dergelijke.

Over de uitwerking van al deze invloeden op de sportbeoefening is veel gediscussieerd. Sommigen benadrukken de stimulerende rol die van de televisie zou kunnen uitgaan op de sportbeoefening (Andreff et al. 1987). Wanneer de onderzoeksgegevens naast elkaar worden gelegd moet evenwel worden geconcludeerd dat het kijken naar sport op televisie niet automatisch aanzet tot sportdeelname. Lamprecht en Stamm (2000) concludeerden uit Zwitserse onderzoeksgegevens dat sportbeoefening (en met name competitie sport in verenigingsverband) de belangstelling voor sport sterk verhoogt, maar dat omgekeerd degene die via de media met sport in aanraking komt, niet vanzelf sport gaat beoefenen. Om een voorbeeld te geven: mannen beoefenen en kijken veel naar voetbal; vrouwen daarentegen kijken wel veel, maar beoefenen deze sport betrekkelijk weinig. Van den Heuvel (2000) heeft erop gewezen dat de zendtijd van de grootste televisiesporten in Nederland (voetbal, tennis, wielrennen en schaatsen) in de eerste helft van de jaren negentig vrij stabiel is geweest, terwijl het percentage van de bevolking dat voetbal en schaatsen beoefende tussen 1991 en 1995 terugliep en het percentage tennissers en wielrenners licht steeg. Ook wees hij erop dat sporten die in de jaren negentig sterk aan populariteit hebben gewonnen, zoals fitness, aerobics en skaten, in elk geval niet hebben geprofiteerd van veel zendtijd. Zo ook vond Van Bottenburg (2001) dat volleybal juist in populariteit afnam sinds de aandacht van de televisie voor deze sport toenam, terwijl deze sport sterk groeide in de periode dat televisieaandacht uitbleef.

Aanvullend onderzoek naar de relatie tussen zendtijd voor takken van sport en hun populariteitsontwikkeling geeft opnieuw geen empirische ondersteuning voor de gedachte dat sport op televisie een zelfstandige invloed uitoefent op de mate waarin deze sport (in georganiseerd verband) wordt beoefend (tabel 11.5). De groep sporten

die in twee steekproeffaren (1994 en 1997) de minste zendtijd kreeg, groeide van 1990 tot 2000 juist het sterkst in populariteit, terwijl de zes sporten die in deze jaren verreweg de meeste zendtijd kregen (voetbal, tennis, schaatsen, wielrennen, autosport en atletiek) de minste groei doormaakten. Kortom, de sportbonden die de meeste zendtijd kregen, namen in ledengroei het minste toe en vice versa.

Tabel 11.5 Ledenontwikkeling van sporten gegroepeerd naar omvang zendtijd, jaren negentig

gemiddelde omvang zendtijd per jaar (op basis van 1994 en 1997)	sporten	ledenontwikkeling 1990-2000
kopgroep (> 4.000 min/jaar)	voetbal, tennis, schaatsen, wielrennen, autosport	+ 4%
achtervolgingsgroep (150-4.000 min/jaar)	basketbal, skiën, base/softball biljarten, golf, gymnastiek handbal, paarden sport hockey, motorrijden, volleybal watersport, zwemmen	+ 10%
peloton (< 150 minuten/jaar)	overige	+ 19%

Bron: eigen berekening op grond van ledencijfers NOC*NSF 2001b en KLO 1994 en 1997

Motivatieonderzoek ondersteunt deze uitkomsten. Uit grootschalig onderzoek onder jongeren in Ierland (Scully en Clarke 1997) naar hun initiële motivatie geeft slechts 2% aan dat het kijken naar sport op televisie of als toeschouwer van invloed is geweest op de keuze om een sport uit te proberen. Ook Irlinger (1994) wijst op het zeer geringe percentage mensen dat zegt door de televisie te worden geïnspireerd om te gaan sporten. Nadat hij een duidelijke samenhang vaststelde tussen het beoefenen van sport en het kijken naar sport (zie § 11.2), analyseerde hij gegevens over de sportmotivatie om het causale verband te bepalen. Hieruit bleek dat volgens slechts 1,2% van de respondenten het kijken naar sport op televisie een impuls gaf om meer aan sport te gaan doen.⁵ Representatief Nederlands bevolkingsonderzoek (Van den Heuvel 2000) kwam voor Nederland op een hoger percentage (10%) uit, maar ook voor Nederland geldt dat de meerderheid van de personen (66%) niet aangeeft zin in sport te krijgen nadat men op tv naar sport heeft gekeken.

Aansprekende kampioenschappen en groei van de breedtesport

Eén van de verwachtingen die aan de topsport wordt gekoppeld, is dat er een krachtige impuls van uitgaat op de breedtesport. De spits van de piramide zou werken als motor voor de brede onderlaag (Krüger 1975). Een van de functies van sporthelden zou

namelijk zijn het vermogen om fans aan te zetten tot sportparticipatie (Wann 2001: 73). Dit effect is in eerdere studies het 'Ard-en-Keesie-effect' genoemd (Van Bottenburg 1994, 2001). De aansprekende titels van Ard Schenk en Kees Verkerk in de jaren zestig en zeventig zouden hebben geleid tot een groei van het aantal schaatsers in Nederland. Dat effect zou zich niet alleen in dit geval, maar veel vaker voordoen. Zo wordt de groei van het tafeltennis in China toegeschreven aan het eerste wereldkampioenschap dat een Chinese sporter, Rong Guotuan, in 1959 behaalde. Zo ook zouden de successen van Olga Korbut in de jaren zeventig verantwoordelijk zijn voor de groei van de gymnastiek in de voormalige Sovjet Unie; zouden de Wimbledon-overwinningen van Boris Becker het Duitse tennis hebben aangejaagd, zou het Europees Kampioenschap van het Nederlands voetbalelftal het ledental van de KNVB hebben opgestuwd, zouden de Embassy-titels van Raymond van Barneveld de beoefening van de dartsport hebben bevorderd, en verwacht men na de prestaties van het Koreaans elftal onder leiding van Guus Hiddink ongetwijfeld een 'boom' van het aantal voetballers in Korea.

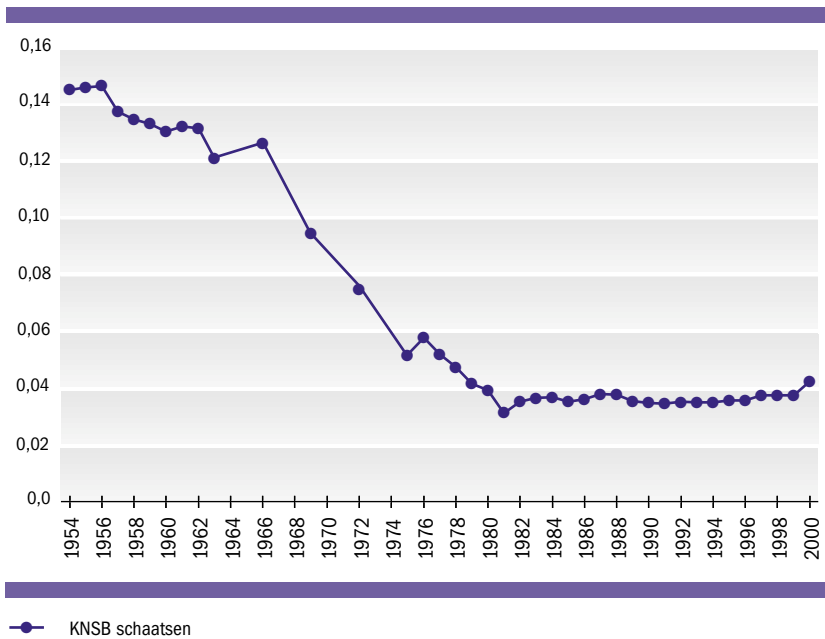
Dit veronderstelde effect is begrijpelijk. Topprestaties brengen een enorm enthousiasme teweeg. Ze krijgen veel aandacht in de media, zijn voorwerp van reclame en onderwerp van alledaagse gesprekken. De vraag is of echter of deze topprestaties het publiek ook daadwerkelijk aanzetten tot sportparticipatie. Volgens Stokvis en Minnee (1986) en Van Bottenburg (1994, 2001) is dit niet of slechts bij uitzondering en op korte termijn het geval. Omdat er wel steeds weer nieuwe voorbeelden van dit effect worden gegeven en er voor sommige, zeker op de korte termijn, ook goede grond lijkt te zijn, is de vraag actueel gebleven onder welke omstandigheden dit effect zich mogelijkerwijs wel kan voordoen en hoe sportorganisaties dit effect kunnen stimuleren of benutten. Bovendien dringt de vraag zich op of de kans op een 'Ard-en-Keesie-effect' is toegenomen nu met de komst van steeds meer commerciële zenders de aanwezigheid van de mediasport steeds indringender wordt. Met het oog op die nieuwe vragen wordt dit veronderstelde effect in het navolgende opnieuw beoordeeld, door te laten zien hoe het aantal georganiseerde beoefenaren in een sport zich ontwikkelt na een aansprekend kampioenschap in de betreffende tak van sport.⁶

Wil er sprake zijn van een 'Ard-en-Keesie-effect', dan moet de ledenontwikkeling van een sportbond die een kampioen vertegenwoordigt aan drie criteria voldoen. Ten eerste moet de groei van de betreffende sportbond sterker zijn dan de groei van deze sportbond voorafgaand aan de successen. De eventuele ledenwinst na het succes kan niet aan het kampioenschap worden toegeschreven als het ledental voordien even sterk of nog sterker groeide. Ten tweede moet de groei van deze sportbond sterker zijn dan die van de sportbonden waar zich geen kampioenschap voordeed. Een geconstateerde groei van het aantal leden kan immers ook het gevolg zijn van een algemene groei van het aantal sporters, waarvan ook sportbonden zonder aansprekend kampioen profiteren. Om dit te bepalen moet ook de ontwikkeling van het relatieve ledental worden bepaald, dat wil zeggen het percentage leden op het totaal aantal georgani-

seerde sporters. Ten derde moet de eventuele groei van de sportbond sterker zijn dan de groei die zich in dezelfde sporttak mogelijk voordoet in vergelijkbare, omringende landen, waar geen kampioenschap te vieren viel. Toetsing van het 'Ard-en-Keesie-effect' vergt dus cijfers over de ledenontwikkeling van een tak van sport én alle sporters tezamen voor en na het kampioenschap, zowel in eigen land als in vergelijkbare andere landen. Als vergelijkbaar land is Duitsland gekozen: ten eerste omdat de sport hier op soortgelijke wijze is georganiseerd als in Nederland; ten tweede omdat voor dit land (net als voor Nederland) jaarlijkse ledencijfers van de sportbonden over de afgelopen dertig jaar beschikbaar zijn.

Vanwege de naamgeving ligt het voor de hand om te beginnen met een bespreking van het effect van de successen van Ard Schenk en Kees Verkerk. Door het ontbreken van gegevens voor een aantal cruciale jaren is dit effect op korte termijn echter minder goed te analyseren. Op langere termijn is niettemin overduidelijk zichtbaar dat hun successen niet tot een groei van het aantal Nederlandse schaatsers heeft geleid.

Figuur 11.2 Ontwikkeling van het aantal leden van de Nederlandse Schaatsbond als percentage van het totaal aantal georganiseerde sporters, 1954-2001

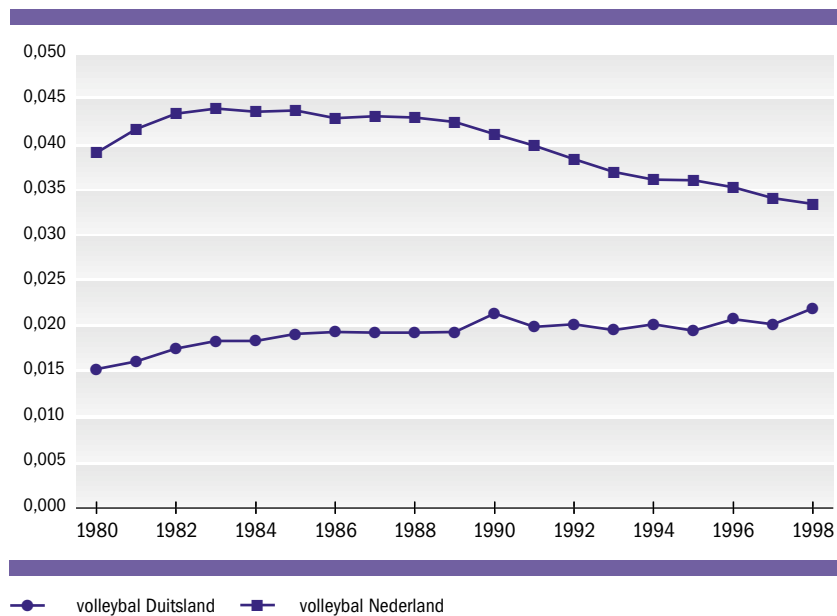
Bron: NOC*NSF (2001b)

Het effect zou zichtbaar moeten zijn vanaf de tweede helft van de jaren zestig, met een doorloop tot in de jaren zeventig. Beide schaatsers wonnen namelijk van 1964 tot 1972 vier Europese en vijf Wereldtitels. Op de Olympische Spelen behaalden zij in deze periode bovendien in totaal viermaal goud en viermaal zilver. De ledentalcijfers

van de KNSB laten echter zien dat de groei van het aantal schaatsers juist vooraf ging aan de kampioenschappen en dat nadien zowel het absolute als het relatieve ledental terugliep.

Een ander voorbeeld waaraan direct valt af te lezen dat er geen sprake is geweest van een effect op het aantal georganiseerde beoefenaars in de betreffende tak van sport zijn de gouden medailles van het Nederlands volleybalteam in Atlanta 1996. De professionalisering van het Nederlandse volleybal zette in rond 1985 en bereikte een voorlopig hoogtepunt tijdens de Olympische Spelen van 1996. Figuur 11.3 laat zien dat dit succes volgde op een voorafgaande groei van het aantal volleyballers, maar geen nieuwe impuls gaf aan de relatieve ledenontwikkeling. Uit deze grafiek blijkt verder dat het volleybal in Duitsland in dezelfde periode wel de lift zat, hoewel dit land geen aansprekend resultaat behaalde.

Figuur 11.3 Ontwikkeling van het aantal leden van de Duitse en Nederlandse volleybalbond als percentage van het totaal aantal georganiseerde sporters in beide landen, 1980-1998

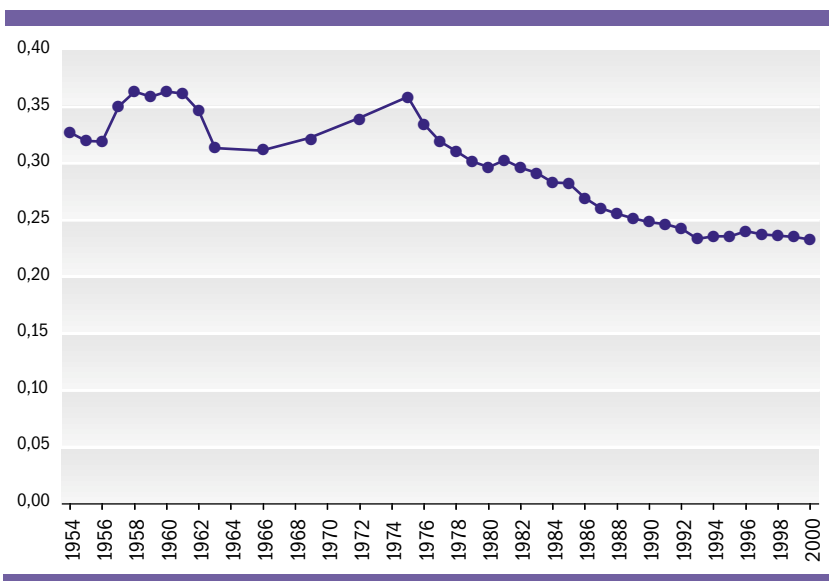
Bron: NOC*NSF (2001b); DSB (1971-1991 en 1992-1998)

Vergelijkbare situaties doen zich voor bij onder andere het roeien en het tafeltennis. Bettine Vriesekoop haalde haar successen in de jaren tachtig en vroege jaren negentig (winnares Top-12 en EK in 1982, Top-12 in 1985 en EK in 1992). De ledenontwikkeling van de tafeltennisbond vertoont precies het tegenovergestelde effect van wat het 'Arden-Keesie-Effect' suggereert: aan het succes ging een sterke ledengroei vooraf, terwijl

van het succes zelf geen enkel effect op het ledentotaal zichtbaar is (zie bijlage tabel B11.1). Voor het succes van Rienks en Florijn geldt dat zij hun Olympische titel in Seoul 1998 wonnen in een periode waarin de roeibond al enige jaren groeide. Na de titel trad hierin geen extra groei op. Van een effect van hun roeisucces op het aantal georganiseerde roeiers kan daarom niet worden gesproken.

Voor een aantal kampioenschappen is een licht effect op de korte termijn zichtbaar. Een eerste voorbeeld hiervan is het Europees Kampioenschap van het Nederlands voetbalelftal in 1988 en de successen van Ajax halverwege de jaren negentig. Afgaande op de absolute ledentallen kan worden geconstateerd dat de neerwaartse trend na het kampioenschap van 1988 kortstondig is omgebogen in een lichte stijging. Deze omslag kan echter deels worden verklaard uit de algemene toename van het aantal sporters. In relatieve zin, en zeker op de langere termijn, is geen effect zichtbaar (zie figuur 11.4).

Figuur 11.4 Ontwikkeling van het aantal leden van de KNVB als percentage van het totaal aantal georganiseerde sporters in Nederland, 1954-2000

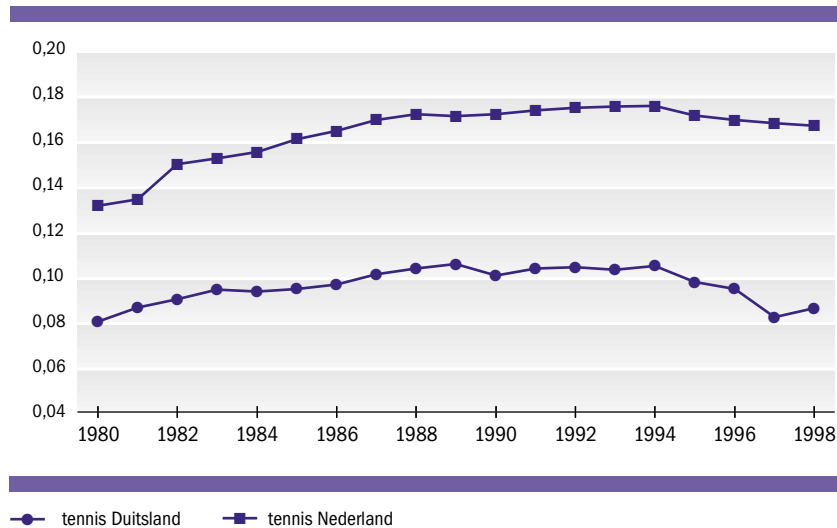
Bron: NSF (1963); Van Manen en Venekamp (1991); NOC*NSF (2001b)

Een tweede voorbeeld is het succes van atlete Ellen van Langen (goud op de 800 meter in Barcelona 1992), dat plaatsvond op een moment dat het ledental van de Nederlandse atletiekunie in de lift zat (bijlage tabel B11.1). Na het Olympisch goud van Van Langen, dat voor Nederlandse begrippen tamelijk uniek was en heel veel aandacht kreeg, was er hoogstens sprake van een minuscule eenjarige extra groei. Op langere

termijn kan echter niet van een effect worden gesproken. Opvallend is dat het aantal leden van de Duitse atletiekbond in dezelfde periode een gestage daling vertoont, terwijl Duitse atleten juist garant stonden voor aanhoudend succes tijdens Olympische Spelen en Wereldkampioenschappen.

Met betrekking tot de successen van de Duitse tennissers is een iets sterker kortetermijneffect zichtbaar. Boris Becker won Wimbledon in 1985, 1986 en 1989; Steffi Graf won deze titels in 1988, 1989 en 1992 en Michael Stich in 1991. Daarnaast behaalden deze Duitse tennissers in dezelfde periode diverse andere Grand Slam-titels en won het Duitse team in 1988, 1989 en 1992 de Davis Cup. Afgaande op het absolute ledenaantal van de Duitse tennisbond over de afgelopen twintig jaar kan worden geconstateerd dat het eerste succes van Boris Becker een lichte extra groei veroorzaakte in het aantal Duitse tennissers. Op wat langere termijn viel het ledental echter weer terug en zakte dit zelfs opzienbarend eind jaren negentig. Wanneer het relatief aantal tennissers als uitgangspunt wordt genomen, blijkt dat de successen in de tweede helft van de jaren tachtig samen gingen met een lichte groei van het relatieve aantal tennissers. Dit ledental stabiliseerde zich in de jaren negentig en sloeg in de tweede helft van dat decennium om in een stevige relatieve daling. Deze lichte groei van het relatief aantal tennissers was echter geringer dan de relatieve groei die het tennis tegelijkertijd in Nederland doormaakte, zonder dat dit land enig aansprekend tenniskampioenschap in deze periode kende (figuur 11.5).

Figuur 11.5 Ontwikkeling van het aantal leden van de Duitse en Nederlandse tennisbond als percentage van het totaal aantal georganiseerde sporters in beide landen, 1980-1998

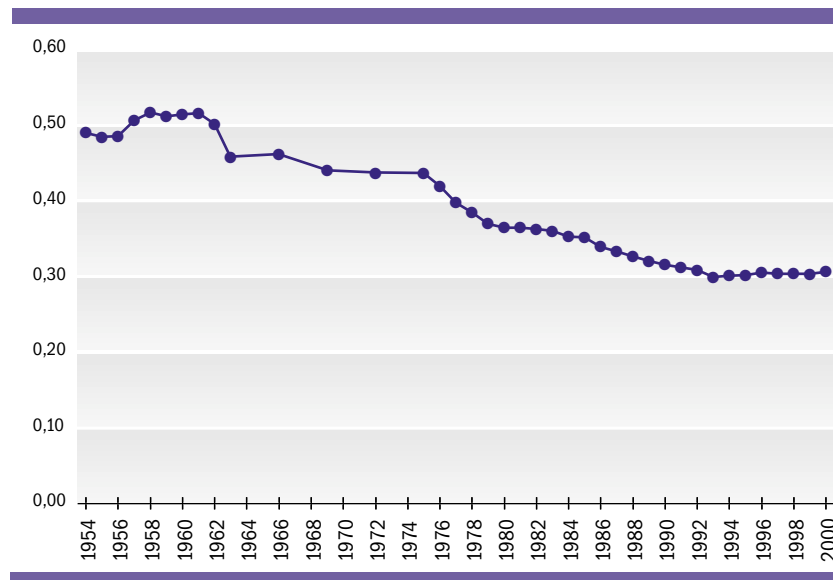

Bron: NOC*NSF (2001b); DSB (1971-1991 en 1992-1998)

Richard Krajicek was in 1996 de eerste Nederlander die een Grand Slam-toernooi op zijn naam bracht. Wanneer de ledenontwikkeling van de Nederlandse tennisbond rond dit jaar wordt uitvergroot, blijkt dat hiervan hoogstens een licht effect op zeer korte termijn (één jaar) uitging. Op jongeren werkte het effect krachtiger uit, maar eveneens alleen op zeer korte termijn (niet in figuur).

Kortom: voorzover in de besproken kampioenschappen sprake bleek van enig effect, ging het om een lichte extra groei op de korte termijn. Dit zou kunnen worden verklaard uit het feit dat de euforie rondom een kampioenschap maar een vluchtig verschijnsel is. Na de opwinding over het ene sportevenement is er al weer de opwinding of teleurstelling over het andere. Verondersteld zou daarom kunnen worden dat een zich herhalend kampioenschap in een tak van sport een structureel effect sorteert. Om die hypothese te toetsen beeldt figuur 11.6 de ledenontwikkeling af van drie sporten (voetbal, schaatsen, hockey) waarin Nederlandse sporters (individueel, in clubs of in vertegenwoordigende elftallen) op langere termijn – en dus bij herhaling – internationaal aansprekende successen boekten. Uit deze grafiek blijkt dat de terugkerende successen op geen enkele wijze hebben geresulteerd in een groei op langere termijn van de sportdeelname aan deze drie sporten tezamen.

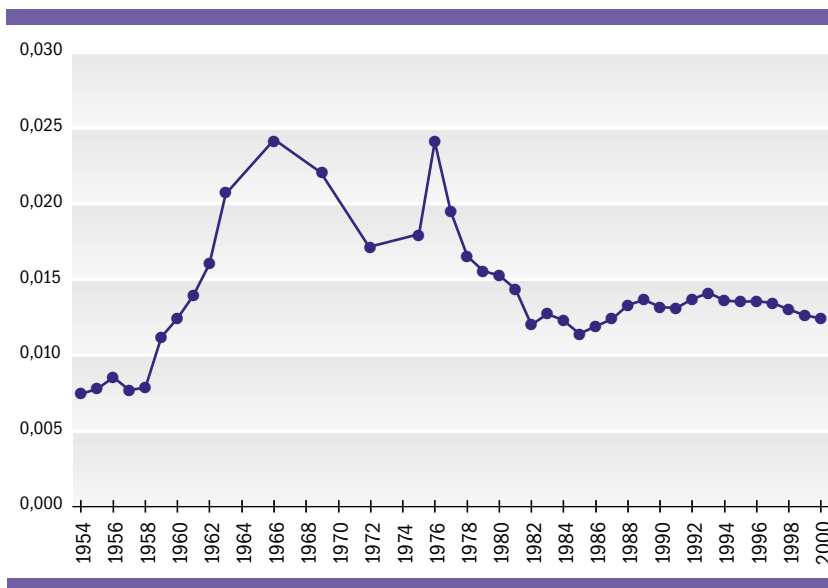
Figuur 11.6 Ontwikkeling van het totaal aantal leden van de Nederlandse voetbal-, hockey- en schaatsbond als percentage van het totaal aantal georganiseerde sporters in Nederland, 1954-2000

Bron: NSF (1963); Van Manen en Venekamp (1991); NOC*NSF (2001b)

Er zijn echter uitzonderingen: successen die wel een effect op de beoefening lijken te hebben gesorteerd. De eerste betreft de judotitels die Anton Geesink behaalde. Zijn successen begonnen in 1952 met een Europees Kampioenschap. Na nog 13 Europese titels behaalde hij vanaf 1961 zijn belangrijkste en meest aansprekende triomfen: in 1961 door als eerste Europeaan wereldkampioen judo te worden en in 1964 door goud te winnen toen judo in Tokio voor het eerst op het Olympische programma stond. De ledenontwikkeling van de judobond maakte van 1958 tot 1966 een enorme groei door, die door gebrek aan gegevens niet kan worden vergeleken met een ander land zonder aansprekend judokampioenschap (zie figuur 11.7). Aangezien de groei drie jaar voor het eerste Wereldkampioenschap begon, kan deze groei niet aan dit succes worden geweten. Mogelijk deed zich hier al het effect gelden van de publiciteit rond de vele eerdere Europese titels. Bedacht moet worden dat judo een sport was die nog maar net in Nederland was geïntroduceerd. Het is aannemelijk dat heel veel mensen door de media-aandacht voor Anton Geesink voor het eerst met deze sport in aanraking kwamen. In die zin wijkt het effect van deze triomfen af van de eerdere besproken effecten. In het geval van Geesink ging het wellicht eerder om verspreiding dan om verbreiding.

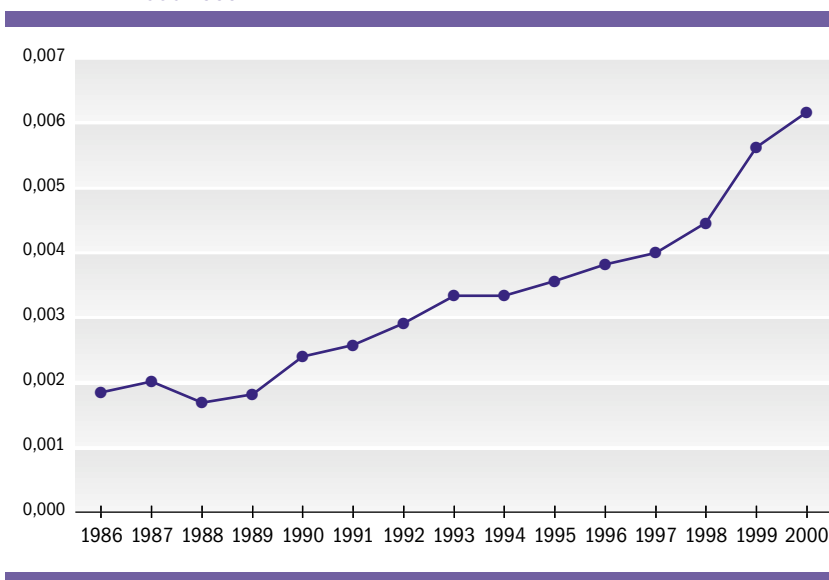
Figuur 11.7 Ontwikkeling van het aantal leden van de Nederlandse judobond als percentage van het totaal aantal georganiseerde sporters in Nederland, 1954-2000

Bron: NSF (1963); Van Manen en Venekamp (1991); NOC*NSF (2001b)

Eenzelfde effect trad op na de kampioenschappen darts door Raymond van Barneveld. Van den Heuvel (2000) heeft erop gewezen dat deze sport, net als eerder voor Engeland wordt beweerd, meer beoefenaren trekt sinds het als televisiesport is ontdekt door SBS6. In 1998 begon SBS6 met het uitzenden van het officieuze wereldkampioenschap vanuit de Embassy in Engeland. In totaal werd in dat jaar 3,5 uur darts uitgezonden: 7,3% van de totale sportzending van SBS6. Gemiddeld keken meer dan een half miljoen mensen naar deze uitzendingen. De finale, gewonnen door de Nederlander Raymond van Barneveld, trok meer dan één miljoen kijkers. Een jaar later won Van Barneveld opnieuw. Het ledental van de dartsbond groeide, zowel absoluut als relatief, na deze kampioenschappen harder dan ervoor (zie figuur 11.8). Hier lijkt dus sprake van een effect, die vergelijkbaar is met dat van de titels van Anton Geesink. De media-aandacht voor het kampioenschap lijkt te hebben geleid tot de versnelde verspreiding van een nieuwe sport. Het is goed mogelijk dat veel nieuwe leden voor de successen van Barney buiten clubverband (thuis of in cafés) al darts beoefenden en door de successen hebben ontdekt dat darts als een serieuze sport kan worden beoefend en als zodanig ook in bredere kring wordt geaccepteerd. Wel moet in dit opzicht een slag om de arm worden gehouden: bij gebrek aan gegevens over de ontwikkeling van darts in andere landen kan niet worden beoordeeld in hoeverre de groei van darts in Nederland deel uitmaakt van een algemene groei van de dartssport die zich ook voordoet in landen zonder internationaal aansprekende successen.

Figuur 11.8 Ontwikkeling van het aantal leden van de Nederlandse dartsbond als percentage van het totaal aantal georganiseerde sporters in Nederland, 1986-2000

Bron: NOC*NSF (2001b)

De genoemde voorbeelden laten zien dat een Ard-en-Keesie-effect zich zelden voor-
doet. Voor zover hiervan sprake is, betreft het een nieuwe sport. De publiciteit rond
kampioenschappen lijkt dus eerder te zorgen voor de verspreiding van betrekkelijk
onbekende dan voor de verdere verbreiding van reeds gevestigde sporten. Moeilijker
te duiden is een derde en laatste voorbeeld van een omslag in het ledental na een
kampioenschap. Dit voorbeeld betreft de titels die de Nederlandse hockeyteams sinds
1996 hebben behaald. Hoewel Nederland in deze sport een langere traditie van inter-
nationaal succes kent, zijn de prestaties (vooral bij de mannen) vanaf 1996 indruk-
wekkend geweest: Olympisch goud in 1996 en 2000, wereldkampioen in 1998 (in eigen
land) en overwinningen in de Champions Trophy in 1996, 1998 en 2000 (in eigen land).
Vooral het Wereldkampioenschap in Utrecht in 1998, waar de mannen goud wonnen
en de vrouwen zilver, trok veel aandacht in de Nederlandse media. Het ledental van
de hockeybond gaf (zowel in absolute als in relatieve zin) vanaf 1997 een kentering te
zien, waarbij de neerwaartse relatieve ledenontwikkeling werd omgebogen in een
opgaande (zie bijlage tabel B11.1). Deze ommekeer trad niet op in buurland Duitsland.
Natuurlijk bewijst deze parallellie nog niet dat de groei in Nederland het gevolg is
van de achtereenvolgende hockey-successen. Eenzelfde omslag in het ledental deed
zich min of meer tegelijkertijd ook voor in de korfbalsport. Andere factoren kunnen
daarom eveneens een rol hebben gespeeld, zoals het groeiend aantal allochtonen in
een aantal andere sporten en/of het beleid van de hockeybond, dat in de betreffende
periode sterk gericht was op geborgenheid, veiligheid en kwaliteitsverhoging van de
hockeyverenigingen. Nader onderzoek hiernaar is gewenst.

11.4 Conclusie

Uit het voorafgaande is duidelijk geworden dat breedtesport en topsport zich in een
verschillende richting ontwikkelen, maar in elk geval gedeeltelijk effecten op elkaar
(blijven) uitoefenen. Deze effecten kunnen worden onderscheiden naar effecten die
samenhangen met de veronderstelde aanvoerfunctie van de breedtesport en effecten
die voortkomen uit de veronderstelde aanjaagfunctie van de topsport. Beide functies
maken onderdeel uit van de zogenoemde 'double pyramid theory', die in brede kring
in het sportbeleid wordt aangehangen. Volgens deze theorie brengen duizenden
sportbeoefenaars een paar Olympische kampioenen voort (aanvoerfunctie), terwijl
deze kampioenen door hun rolmodel weer duizenden mensen stimuleren om één of
andere vorm van sport te gaan beoefenen (anjaagfunctie).

De aanvoerfunctie van de breedtesport wordt door middel van deze analyse groten-
deels bevestigd. In een land met een hoger percentage sporters bestaat een grotere
kans op een Olympische medaille. Deze functie beperkt zich tot de georganiseerde
breedtesport. Tussen topsportsucces en de omvang van de sportbeoefening als
geheel (zowel ongebonden als georganiseerd) kon geen significante samenhang
worden gevonden voor de minder intensieve en niet op competitie gerichte sport-
beoefening. Evenmin werd een verband gevonden tussen enerzijds de spreiding van

de georganiseerde sporters over takken van sport en anderzijds het aantal gewonnen medailles. Wel kwam naar voren dat een brede sportoriëntatie (en daarmee een uitgestelde specialisatie) een positieve invloed kan uitoefenen op de ontwikkeling van jonge talenten tot topsporters.

Een bijkomende – vaak vergeten – aanvoerfunctie van de breedtesport naar de topsport betreft de ontwikkeling van het sportpubliek. Zowel ten aanzien van de omvang van dit publiek als de competentie ervan vervult de breedtesport een belangrijke functie. Het is een misverstand te denken dat het sportpubliek een passieve massa vormt dat buiten de sportwereld staat. Integendeel, sportkijkers, sporttoeschouwers, sportlezers én sportbeoefenaars overlappen elkaar in aanzienlijke mate. De breedtesport zorgt in belangrijke mate voor de groei van het sportpubliek. Dit sportpubliek is een essentieel onderdeel van het moderne topsportsysteem en ligt ten grondslag aan de financieel aantrekkelijke allianties die topsportorganisaties, media en bedrijfsleven hebben gevormd. De breedtesport stimuleert tegelijkertijd de competentie van het sportpubliek, die weer medebepalend is voor de motieven en gedragingen van toeschouwers en kijkers. Ook in deze opzichten vervullen sportverenigingen en sportcompetities een belangrijke rol. Hier worden de spelregels geleerd. Hier krijgt men besef en begrip van wat zo mooi is of kan zijn in de sport.

Omgekeerd oefent de topsport in mindere mate effect uit op de breedtesport. De beelden die de media van de topsport verspreiden, zetten mensen niet automatisch aan tot sportbeoefening. Doen leidt wel tot kijken, maar kijken niet automatisch tot doen. Dit is zelfs niet het geval wanneer sprake is van een populaire topsporter die een aansprekend kampioenschap behaalt, waaraan overvloedige media-aandacht wordt geschonken. Voorzover een dergelijk effect in het verleden in Nederland is opgetreden, betrof het nieuwe sporten. Blijkbaar kan een kampioenschap wel bijdragen aan de bekendheid van een relatief onbekende sport en daardoor aan de verspreiding ervan, maar leidt het niet of nauwelijks tot een verbreding van reeds gevestigde sporten.

Ten aanzien van de 'double pyramid theory' kunnen op grond van het voorafgaande drie conclusies worden getrokken. Ten eerste moet hierin duidelijker tot uitdrukking worden gebracht dat er geen sprake is van een gelijke mate van beïnvloeding tussen topsport en breedtesport. Ten tweede laat de sportvisie die uit deze theorie spreekt ten onrechte het sportpubliek buiten beschouwing. En ten derde verdient deze theorie aanpassing om de complexiteit en differentiatie van de hedendaagse sportwereld beter tot uitdrukking te laten komen en recht te doen aan de rivaliteit die zich tussen topsport en breedtesport voordoet. De topsport kan niet zonder breedtesport, maar andersom is dit in veel mindere mate het geval. Breedtesporters ontlenen vooral als publiek veel plezier aan de topsport, maar een groot deel van de sportbeoefenaars, vooral buiten verenigingsverband, zal in hun sportbeoefening nauwelijks een relatie met de topsport ervaren.

Tabel B11.1 Ledentallen van geselecteerde sportbonden en totaal NOC*NSF, x 1.000

jaar	atletiek	darts	hockey	judo	lawn tennis	roeien	schaats- en	tafel- tennis	voetbal	volley- bal	totaal ^a
1954	12		18	8	34	9	146	14	329	14	1.005
1955	12		19	8	36	9	150	15	329	16	1.027
1956	12		20	9	37	10	155	16	337	19	1.054
1957	12		22	9	40	9	159	15	405	22	1.156
1958	13		23	10	42	10	165	15	444	23	1.224
1959	14		25	14	45	10	168	15	453	24	1.260
1960	14		28	17	47	10	175	15	486	24	1.337
1961	16		30	19	50	11	180	15	492	26	1.360
1962	17		33	22	54	11	183	16	482	27	1.389
1963	17		35	32	60	11	188	17	488	29	1.550
1966	20		40	42	77	12	217	17	537	35	1.721
1969	23		46	43	101	12	182	20	619	50	1.925
1972	26		52	39	139	12	170	21	769	61	2.272
1975	30		67	45	173	12	130	27	900	67	2.514
1976	34		76	67	249	12	160	31	924	82	2.764
1977	36		82	60	303	12	160	35	982	93	3.077
1978	38		92	56	372	12	160	39	1.050	112	3.378
1979	40		92	54	421	13	145	42	1.050	125	3.477
1980	38		102	54	468	12	139	47	1.052	139	3.541
1981	35		107	51	481	12	112	49	1.081	149	3.568
1982	37		113	43	542	13	127	52	1.070	157	3.609
1983	39		117	46	556	14	133	52	1.059	160	3.631
1984	43		120	45	571	13	135	52	1.038	160	3.667
1985	46		125	42	593	14	130	43	1.036	161	3.669
1986	51	7	127	44	614	14	135	50	1.003	160	3.723
1987	54	7	129	46	634	16	141	48	972	161	3.729
1988	57	6	127	50	652	17	143	47	967	163	3.781
1989	59	7	130	53	664	18	137	45	973	165	3.873
1990	71	10	128	53	687	19	139	47	990	164	3.984
1991	72	10	129	53	708	20	141	46	1.002	162	4.068
1992	74	12	127	56	722	21	145	44	1.000	158	4.117
1993	77	14	129	59	738	20	147	43	981	155	4.198
1994	80	14	129	57	744	22	148	42	997	153	4.226
1995	82	15	130	59	744	21	154	42	1.021	156	4.324
1996	82	16	126	58	728	22	153	41	1.031	151	4.279
1997	82	17	126	58	728	23	162	40	1.027	148	4.327
1998	85	19	129	56	724	23	162	38	1.022	145	4.334
1999	88	24	134	55	714	24	163	39	1.025	141	4.360
2000	89	27	137	55	710	25	163	38	1.025	136	4.371
2001	92	29	147	53	702	25	184	38	1.038	130	4.440

a Totaal betreft de som van het ledentotaal van alle bij NOC*NSF aangesloten landelijke tak van sportbonden.

Bron: NSF (1963); Van Manen en Venekamp (1991); NOC*NSF (2001b)

Noten

- 1 Overigens houdt de betekenis van de breedtesport voor de topsport hiermee niet op. Zo kan de breedtesport eveneens een aanvoerfunctie ten aanzien van het sporttechnisch kader vervullen. De breedtesport verschaft voor vele trainers/coaches werk, waardoor ook op het gebied van het sporttechnisch kader zich een selectieproces kan voltrekken waaruit de besten voor de topsport beschikbaar komen. Ook is het aannemelijk dat topsportevenementen profiteren van het organisatorisch vermogen van de breedtesport. Dankzij de breedtesport is het gemeengoed geworden dat mensen zich pro deo inzetten voor de sport. Door de continuïteit, grootschaligheid en organisatie van deze inzet, hebben de vrijwilligers in de sport een groot organisatorisch vermogen ontwikkeld, waarvan de topsport meeprofiteert. Dergelijke effecten blijven hier echter, bij gebrek aan voldoende onderzoeksgegevens, buiten beschouwing.
- 2 De uitspraak van Pierre de Coubertin dat uit iedere duizend sporters honderd uitblinkers en één topsporter voortkomen, verwijst naar deze aanvoerfunctie van de topsport. In Nederland vertegenwoordigen de sportbonden 4,4 miljoen sporters. NOC*NSF heeft aan 1.200 van hen de status van topsporter gegeven. Ongeveer één op de vierduizend sporters haalt hier dus de top.
- 3 Hierin doen zich verschillen voor per sport. Uit onderzoek onder Zweedse Olympiërs bleek dat topkunstschaatsers, topzwemmers en topturners eerder met hun sport begonnen dan paardrijders en schutters. Zij hielden er overigens ook eerder mee op (Patriksson 1995).
- 4 Alle in tabel 11.3 en 11.4 opgenomen verschillen zijn significant op $p = 0.01$ niveau, ook als gecontroleerd wordt voor de invloed van sekse, opleidingsniveau, leeftijd en etniciteit.
- 5 Op grond van deze gegevens concludeert Irlinger (1994): "We must accept the proof: televised sport does not have the effect we thought it had." Hierbij verwijst hij onder meer naar Andreff (1987), die stelde dat "T.V. can condition non-active viewers to feel the need to practice sports, and because of this it contributes greatly to the promotion of sports activities."
- 6 Vanzelfsprekend zou dit effect ook moeten worden onderzocht ten aanzien van de ongeorganiseerde sport, maar de analyse hiervan vergt, zoals uit mijn onderzoek blijkt, zowel (jaarlijkse) trendmatige als internationaal-vergelijkbare gegevens en deze zijn voor de ongeorganiseerde sport helaas niet (voldoende) voorhanden.

Literatuur

- Andreff, W., Nys, J.F. en J.F. Bourg (1987). *Le sport et la télévision relations économiques. Pluralité d'intérêts et sources d'ambiguïtés*. Paris: Dalloz.
- Antonissen, A. (2000). Professionalization: sport clubs and the reinforcement of the pyramid structure. In A. Knoppers (ed.), *The Construction of Meaning in Sports Organizations: Management of Diversity* (pp. 59-74). Maastricht: Shaker Publishing.
- Bette, K.H. (1985). *Förderungseinrichtungen im Hochleistungssport: Strukturen und Probleme*. Schorndorf: Karl Hofmann.
- Bloom, B.S. (ed.) (1985). *Developing Talent in Young People*. New York: Ballantine.
- Bloss, H. (1969). Sport and vocational school pupils. Results of an empirical sociological study in commercial vocational schools in Bremen. *International Review of Sports Sociology*, 4-5, 25-57.
- Blücher, V.G. (1956). *Freizeit in der industriellen Gesellschaft*. Stuttgart: Enke.
- Bosscher, V. de en P. de Knop (2002). *Internationaal vergelijkend onderzoek naar de prestatie-bepalende factoren op beleidsniveau in tennis, voorbereidend doctoraatsonderzoek*. Brussel: .
- Bottenburg, M. van (1994). *Verborgene competitie. Over de uiteenlopende populariteit van sporten*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Bottenburg, M. van (2001). *Global Games*. Chicago/Urba: University of Illinois Press.
- Bottenburg, M. van (2000). *Het topsportklimaat in Nederland*. 'Den Bosch: Diopter.
- Bottenburg, M. van en J. Heilbron (1996). *De verharding van het wedstrijdvechten*. Amsterdam: Diopter.
- Carlson, R.C. (1988). The Socialization of elite tennis players in Sweden: An analysis of the players' backgrounds and developments. *Sociology of Sport Journal*, 5, 241-256.
- Carlson, R.C. (1997). In search of the expert sport performer. *Science in the Olympic Sport*, 1, 1-13.
- Coakley, J.J. (1998). *Sport in Society: Issues and Controversies*. Boston: McGraw-Hill (6e ed.).
- Côté, J. (1999). The influence of the family in the development of talent in sport. *The Sport Psychologist*, 13, 395-417.
- Crum, B. (1992). *Over de versporting van de samenleving. Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*. Haarlem: De Vrieseborch.
- Digel, H. (1995). Probleme des Hochleistungssports in Deutschland. *Leistungssport*, 25, 5, 4-8.
- DSB (1971-1991). *Bestandserhebung*. Frankfurt: DSB.
- DSB (1992-1998). *Mitgliederzahl Spitzenverbände*. Frankfurt: DSB.
- Elling, A. (2002). *Ze zijn er [niet] voor gebouwd. In- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Engstrøm, L.M. (1993). Importance and influence of behavioural aspects on the participation and attrition of youth in sport. In W. Duguët, P. de Knop en L. Bollaert, *Youth Sport. A Social Approach* (pp. 76-89). Brussel: VUB Press.
- Ericsson, K.A., R.T. Krampe en C. Tesch-Römer (1993). The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. *Psychological Review*, 100, 363-406.
- Gemeente Tilburg (2001). *Kadernota sportbeleid 2001-2006. Sport daar draait het om*. Tilburg: Uitgever.
- Hägele, W. (1997). Hochleistungssport: Trends, Probleme, Lösungsversuche. *Leistungssport*, 27, 1, 58-62.
- Hargreaves, J. (1986). *Sport, Power and Culture*. New York: St. Martin's Press.

- Hartmann-Tews, I. (1996). *Sport für Alle!? Strukturwandel europäischer Sportsysteme im Vergleich: Bundesrepublik Deutschland, Frankreich, Grossbritannien*. Schorndorf: Karl Hofmann.
- Heino, R. (2000). New Sports. What is so punk about snowboarding? *Journal of Sport & Social Issues*, 24, 2, 176-191.
- Heuvel, M. van den (2000). *Fascinerende beelden. De ontwikkeling van de televisiesport in Nederland*. Den Bosch: Diopter.
- Hill, G.M. (1993). Youth participation of professional baseball players. *Sociology of Sport Journal*, 10, 107-114.
- Irlinger, P. (1994). The contribution of televised sports to the spread of sports activities. *International Review for the Sociology of Sport*, 29, 2, 201-209.
- IOC (2000). *Sport for All/Sport pour Tous*. Lausanne: International Olympic Committee.
- KLO (1994). *Sport op televisie 1994*. Hilversum: NOS.
- KLO (1997). *Sport op televisie 1997*. Hilversum: NOS.
- Knop, P. de, R. Renon, M. Taks en B. Vanreusel (2002). Sport voor allen. In P. de Knop, B. Vanreusel en J. Scheerder (red.), *Sportsociologie. Het spel en de spelers* (pp. 204-219). Amsterdam: Elsevier.
- Knoppers, A. en A. Elling (2001). *Gender, etniciteit en de sportmedia: productieprocessen en publieksinterpretaties*. Arnhem: NOC*NSF.
- Krüger, A. (1975). *Sport und Politik. Von Turnvater Jahn zum Staatsamateur*. Hannover: Fackelträger.
- Lamprecht, M. en H. Stamm (2000). *Sport Schweiz 2000. Sportaktivität und Sportkonsum der Schweizer Bevölkerung*. Basel/Bern/Zürich: STG/SOV/LSSFB.
- Lenk, H. (1974). *Leistungssport: Ideologie oder Mythos?* Stuttgart: Kohlhammer.
- Lobmeyer, H. en L. Weidinger (1992). Commercialism as a dominant factor in the American sports scene: sources, developments, perspectives. *International Review for the Sociology of Sport*, 27, 4, 309-325.
- Manen, E.P. van, en G.J. Venekamp (1991). *Sporters in cijfers. Ledentalontwikkeling van NSF-organisaties, 1963-1989*. Arnhem: NSF.
- NOC*NSF (2001a). *Topsport bedrijven. Programma voor prestaties. Topsportbeleidsplan 2001-2004*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (2001b). *Sporters in cijfers. Ontwikkelingen ledentalen NOC*NSF 1978-2000, inclusief een proeve van een kwalitatief gewogen vooruitberekening*. Arnhem: NOC*NSF.
- NSF (1963). *Cijfers van het georganiseerde sportleven in Nederland*. Den Haag: NSF.
- Nys, K. (2002). *Prestatiebepalende factoren van topsport, een exploratieve studie in Vlaanderen*. Scriptie Vrije Universiteit Brussel.
- Patriksson, G. (1995). Social recruitment of former top athletes in Sweden. In K.H. Bette (ed.), *International Sociology of Sport: Contemporary Issues. Festschrift in Honor of Günther Lüschen* (pp. xx-xx). Stuttgart: Nagelschmid.
- Pfetsch, F.R. (1975). *Leistungssport und Gesellschaftssystem. Sozio-politische Faktoren im Leistungssport. De Bundesrepublik Deutschland im internationalen Vergleich*. Schorndorf: Karl Hofmann.
- Rak, V. (1989). Trends in sports in Czechoslovakia. In T.J. Kamphorst en K. Roberts, *Trends in Sports. A Multinational Perspective*. Culemborg: Giordano Bruno.
- Scully, D. en J. Clarke (1997). Gender issues in sport participation. In J. Kremer, K. Trew en S. Ogle, *Young People's Involvement in Sport* (pp. 22-56). London: Routledge.
- Shank, M.D. en F.M. Beasley (1998). Fan or Fanatic. Refining a Measure of Sports Involvement. *Journal of Sport Behavior*, 21, 4, 435-43.
- Singer, R.N. en C.M. Janelle (1999). Determining sport expertise: from genes to supremes. *International Journal of Sport Psychology*, 30, 117-150.

- Slepicka, Pavel (1995). Psychology of the Sport Spectator. In Stuart J.H. Biddle (ed.), *European Perspectives on Exercise and Sport Psychology* (pp. 270-289), Champaign, III: Human Kinetics.
- Stokvis, R. en R. Minnee (1986). De Olympische Spelen van 1992 en de georganiseerde sport in Nederland. *Spel en Sport*, 3, 2-5.
- Stokvis, R. (ter perse). *Gewijd aan het publiek. Mediasport in de twintigste eeuw*. Meppel: Boom.
- Thrane, C. (2001). Sport spectatorship in Scandinavia. A class phenomenon? *International Review for the Sociology of Sport*, 36, 149-63.
- vws (1999). *Kansen voor topsport. Het topsportbeleid van de rijksoverheid*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Wann, D.L. (2001). *Sport Fans. The Psychology and Social Impact of Spectators*. New York (etc.): Routledge.
- Whannel, G. (1992). *Fields in Vision. Television Sport and Cultural Transformation*. London: Routledge.
- Whannel, G. (2000). Sport and the media. In J.J. Coakley en E. Dunning, *Handbook of Sports Studies* (pp. 291-308). London (etc.): Sage Publications.
- White, P. en B. Wilson (1999). Distinctions in the stands. *International Review for the Sociology of Sport*, 34, 245-64.
- Wilson, T.C. (2002). The paradox of social class and sports involvement. *International Review of the Sociology of Sport*, 37, 1, 5-16.